

УДК 332.3 : 504.03 (477.54)

Л.М. Коваленко, О.А. Аверіна

Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва

ЕКОЛОГІЧНА ОПТИМІЗАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДУ КРАСНОКУТСЬКОГО І ЛОЗІВСЬКОГО РАЙОНІВ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвиток галузей господарства розглядається через призму екологічних проблем. Особливо це стосується сільськогосподарського виробництва, де основою екологізації землекористування є пошук оптимального співвідношення угідь і посівних площ, раціональної організації території, які забезпечують еколого безпечне господарювання на землі, збереження і відтворення родючості ґрунтів, відновлення продуктивності еродованих та інших деградованих земель [1].

Перетворення у суспільно-політичному житті країни потребують кардинального удосконалення екологічних і економічних аспектів використання земельних ресурсів, яке необхідно здійснювати, базуючись на сучасних досягненнях сільськогосподарської науки і продовжуючи дослідження щодо екологізації землекористування [2].

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Проблема використання земель сільськогосподарського призначення присвячено роботи таких науковців, як В.М. Кілочко, С.О. Осипчук, С.П. Погурельський, В.М. Кривов, О.П. Канаш, В.О. Леонець, С.Ю. Булигін, Н.В. Козлов, Н.В. Палапа, О.І. Гуров, Р.А. Третьак та ін. [1 – 9]. Водночас питання щодо екологічної оптимізації земельного фонду опрацьовані недостатньо.

Метою дослідження є узагальнена характеристика низки комплексних програм, а саме: динаміки і оптимальності угідь, консервації деградованих і малопродуктивних земель, системи негативних природних явищ, які охоплюють ерозійні процеси, засоленість, кислотність, техногенне забруднення та інші щодо використання земельних ресурсів.

Кожна з програм дозволить визначити найбільш доцільні напрями використання земельних ресурсів, обґрунтувати обсяги та черговість вирішення конкретних завдань, ураховуючи матеріально-технічні і фінансові можливості адміністративно-територіальних одиниць.

Виклад основного матеріалу. Система управління землями сільськогосподарського призначення, створення сталих землекористувань, їх природоохоронного збереження потребує вирішення низки комплексних програм, з їх економічним обґрунтуванням. До таких програм відносяться:

1. Динаміка і оптимальність угідь.
2. Консервація деградованих і малопродуктивних земель.
3. Наявність системи негативних природних явищ: ерозійних процесів, засоленості, кислотності, техногенного забруднення та ін.

Перша програма пов'язана з вирішенням завдань щодо зменшення ступеня розораності земельних угідь, удосконаленням структури земель сільськогосподарського призначення. Сільськогосподарське виробництво безпосередньо пов'язане з природним середовищем, є його складовою, тому інформація про наслідки використання земельних ресурсів – це невід'ємна частина подальшого пізнання і прогнозу динаміки навколишнього природного середовища.

Сільськогосподарське освоєння території Харківської області досягло 76,3 %, розораність території - 61,1 %, розораність сільськогосподарських угідь - 80,1 %. Це середні показники, які в окремих регіонах області сягають ще більших величин. Райони, що розташовані в лісостеповій зоні (01, 02, 03 земельно-оціночні райони) розорані в середньому на 58,3 %, а в степовій зоні (04, 05, 06) – на 66,2 %.

В ході проведення відповідних розрахунків у Харківській області перевищення припустимої розораності сягає 33,1 %. Індекс екологічної невідповідності сучасного використання орних земель у розрізі досліджуваних районів становить: по Краснокутському - 1,158, по Лозівському - 1,419. Тобто перевищення припустимої розораності становить відповідно 15,8 % і 41,9 %. Але на цей час оптимізованої структури земельних угідь для України не розроблено, хоча

ще сто років тому В.В. Докучаєв запропонував включати до найважливіших заходів з регулювання екологічного балансу на території степів розробку норм, які визначають відносні площі луків, ріллі, лісу та вод.

Погляди вчених на цю проблему різноманітні, але об'єднує їх лише одне – визнання необхідності зменшення сільськогосподарської освоєності і, перш за все, розораності земельного фонду. При цьому в кількісному відношенні різні автори пропонують досить відмінне одне від одного бачення.

В.М. Кривов [3] радикальну екологізацію та інтенсифікацію агропромислового комплексу вбачає неможливою без оптимального та збалансованого співвідношення земельних угідь. Оптимальним при цьому слід вважати, коли відношення дестабілізуючих факторів (рілля, багаторічні насадження) до стабілізуючих (природні кормові угіддя, ліси) менше одиниці. Тільки таким чином можуть бути сформовані екологічно стійкі агроландшафти.

На думку О.П. Канаша, В.О. Леонця та ін. [4], для формування екологічної рівноваги передусім енергетичного обміну, в сільськогосподарському виробництві потрібно, щоб на кожний гектар ріллі припадало, як мінімум 1,5-2,0 га.

За даними науковців Інституту землеустрою УААН (академік Л.Я. Новаковський та ін) [8], деградовані та малопродуктивні землі, частка яких у загальній площі сільськогосподарських угідь становить 12,2 %, а в орних землях – майже 16 %, необхідно у першу чергу відвести під природну ренатуралізацію та тимчасову або постійну консервацію.

Здійснення земельної реформи в адміністративних районах призвело до активізації цілої низки деградаційних процесів, серед яких провідне місце займають ерозійні. Тому основними завданнями третьої програми є розробка наукових основ боротьби з ерозією ґрунтів на сільськогосподарських землях, упровадження ґрунтозахисної системи землеробства з контурно-меліоративною організацією території.

Введення приватної форми власності також не може гарантувати захист земель від ерозії, деградацій та виснаження. Землевласника і землекористувача

треба зацікавити у збереженні, відтворенні родючості ґрунтів, що можливо при застосуванні принципу економічного стимулювання сільгоспвиробника.

З метою запровадження сучасних вимог земельного законодавства по вдосконаленню використання земель, з урахуванням існуючих аналітичних матеріалів та тенденції розвитку природозберігаючих технологій, ведення сільськогосподарського виробництва, поглядів вітчизняних учених, а також опрацювання матеріалів ґрунтових обстежень досліджуваних районів, спираючись на класифікаційні підходи щодо придатності земель на різні угіддя, нами розроблена раціональна структура земельних угідь досліджуваних районів.

Розроблено пропозиції щодо консервації деградованих і малопродуктивних земель Краснокутського і Лозівського районів Харківської області за видами деградації та екологічно доцільні напрями їх використання, після чого установлена структура земельних угідь цих районів.

Вилучення з інтенсивного обробітку деградованих і малопродуктивних земель дозволить: 1) провести концентрацію вкладень на більш родючих землях і одержати на них вищу врожайність сільськогосподарських культур; підвищити рівень розвитку кормової бази і на їх основі - галузь тваринництва; 2) зменшити темпи розвитку ерозійних процесів та подальшу деградацію ґрунтів; 3) довести відсоток розораності території в Краснокутському районі до 52 % (фактична розораність - 60,3 %) і по Лозівському району - до 51 % (фактична розораність - 73,1 %); 4) зменшити кількість еродованих земель по Краснокутському району на 22 %, Лозівському - на 15 %.

Питання забезпечення економічної стійкості землеволодінь і користувань необхідно вирішувати тільки з урахуванням специфічних властивостей землі. Для цього необхідно створити сукупність організаційних, правових, соціальних і економічних факторів, що будуть забезпечувати ефективне функціонування суб'єктів земельно-правових відносин у конкретних природних умовах.

Одночасно, у ході земельної реформи поглиблення процесів між використанням і охороною земель загострює економічні та екологічні суперечності, пов'язані, в першу чергу, з фінансуванням природоохоронних та ґрунтозахисних

заходів. Тому продовжуючи земельну реформу, доцільно внести певні корективи в існуючу систему державного контролю за раціональним та безпечним використанням усіх земель сільськогосподарського призначення, посилити увагу і збільшити інвестування землеохоронних та землемеліоративних заходів.

Висновки. При проведенні консервації земель повинні бути розроблені умови передачі земель на консервацію власникам і орендарям, розраховані для них розміри компенсації за втрати врожаю, визначені їх права й обов'язки стосовно законсервованих земель, бюджет проведення консервації, порядок виплати компенсації власникам і орендарям.

В умовах сучасних технологій з підвищенням економічного ефекту землекористування якість природного середовища знижується, але завжди при виконанні певних умов можна досягнути розумної рівноваги. Для цього необхідно відрегулювати еколого-економічні відносини людини з землею на рівні суспільних, територіальних та приватних інтересів. Методологічною основою оптимізації такої взаємодії повинна стати концепція економічного росту з одержанням оптимального приросту продукції при умові мінімальних або нульових екологічних збитків.

Що стосується **перспективи подальших розвідок** у цьому науковому напрямі, то необхідно вдосконалювати способи визначення рівня родючості ґрунтів на основі якісної оцінки – бонітету, оскільки від цього залежить майбутнє економічне становище землевласника, його відповідальність за стабілізацію чи відтворення родючості ґрунтів. Бонітет ґрунту дозволяє в кількісних показниках (балах) оцінити родючість ґрунту і відповідно до її рівня – продуктивність. Цей показник необхідно використовувати: 1) при видачі державних актів на право власності на земельну ділянку; 2) при проведенні землевпорядних робіт на територіях місцевих рад для створення екологічної стійкості агроландшафтів.

Література:

1. Кілочко В.М. Консервація і еколого безпечне використання малопродуктивних земель та їх грошова оцінка на прикладі Черкаської області // Землевпорядкування. – 2003. - № 1 (9). – С. 44.

2. Осипчук С.О., Погурельський С.П. Аспекти і зміст екологічних досліджень у землеустрої // Землевпорядна наука, виробництво і освіта ХХІ століття: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конференції. - К.: Ін-т землеустрою УААН, 2001. – С. 144-151.
3. Кривов В.М. Деякі питання ґрунтоохоронного забезпечення земельної реформи // Землевпорядний вісник. – 2001. – № 1. – С. 14-16.
4. Канаш О.П., Леонець В.О., Осипчук С.О., Мельник В.О. Основні положення концепції екологічного нормування у землекористуванні // Землевпорядна наука, виробництво і освіта ХХІ століття: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конференції. – К.: Ін-т землеустрою УААН, 2001. – С. 139-147.
5. Булигін С.Ю. Регламентация технологічного навантаження земельних ресурсів // Землевпорядкування. – 2003. - № 1. – С. 41.
6. Козлов Н.В., Палапа Н.В. Современные причины деградации и агроэкологическое состояние пахотных земель Украины // Современные проблемы охраны земель. – К.: СОПС Украины НАНУ, 1997. – Ч.1. – С. 86-88.
7. Гуторов О.І., Бойко К.М. Еколого-економічні проблеми трансформації земель сільськогосподарського призначення в Україні // Вісник ХНАУ. – 2003. - № 6. – С. 225-226.
8. Новаковський Л.Я., Канаш О.П., Леонець В.О. Консервація деградованих малопродуктивних орних земель України // Вісник аграрної науки. – 2000. - № 11. – С.59.
9. Третьак Р.А. Окремі аспекти забезпечення екологічної стабільності сільськогосподарських землеволодінь і землекористувань на Буковині // Землевпорядна освіта, наука та виробництво: сьогодні та перспективи очима молодих вчених: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конференції. – К.: Ін-т землеустрою УААН, 2003. – С. 174-181.